

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА

В статті означені актуальність та основні аспекти формування правової культури педагога. Окреслені складові правової культури професіонала та зокрема змістові показники правової культури професійної діяльності педагога. Проаналізовані основні документи щодо регулювання правової освіти населення.

In article are defined an urgency and aspects of formation of legal culture of the teacher. Components of legal culture of the professional and in particular substantial indicators of legal culture of professional work of the teacher are outlined. The basic documents regulating legal formation of the population are analysed.

Вступ

У Конституції України визначено пріоритетність правового забезпечення процесів, що супроводжують державне будівництво й наголошено на тому, що захист прав і свобод кожної людини, їх гарантія визначають основний зміст і спрямованість діяльності держави. Однак, як відомо, будь-яка держава створюється і стверджується діяльністю своїх громадян. Відтак, рівень розвитку України як правової держави залежить від сформованості правової культури і правової свідомості кожного члена суспільства.

Водночас прийняття Україною низки міжнародних документів щодо захисту прав дитини, введення в дію Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства» та багатьох інших вимагають не тільки від керівників навчальних закладів, але й передусім від кожного вчителя, вихователя вміння і готовності здійснювати свої професійні функції з урахуванням визначених законом правових норм і обов'язків всіх учасників педагогічного процесу. Отже, правова культура стає невід'ємною складовою змісту і технології професійної діяльності будь-якого педагога.

Аналіз досліджень і публікацій

Вчені наголошують на тому, що формування настанов, відносин, ціннісних орієнтацій підростаючого покоління у правовій сфері відбувається під впливом безпосереднього життєвого досвіду й індивідуальної практики. Зміст правової свідомості особистості, її правова інформованість, оцінка правової дійсності, мотивація правомірної поведінки визначаються соціальними зв'язками та середовищем, в якому ця особистість існує, ступенем її залучення до правової культури суспільства. Правовий досвід особистості не тільки визначає правову свідомість, але й мотивує її поведінку й діяльність. За відповідних зовнішніх і внутрішніх умов правова культура як система ціннісних орієнтацій стає частиною загальної культури особистості [1,36].

Постановка проблеми

Проблема виховання законослухняної особистості не є новою для теорії і практики освіти. Вона завжди була в центрі уваги педагогів – дослідників і практиків. Водночас, як засвідчують результати наукових досліджень, переважна кількість педагогів, педагогічні колективи загальноосвітніх шкіл зазнають значних труднощів в організації і проведенні навчально-виховної роботи, зорієнтованої на правову освіту і правове виховання дітей. Щоденна практика будівництва і регулювання взаємин між усіма учасниками педагогічного процесу, повсякденний досвід правового поведіння в будь-яких ситуаціях засвідчують, що в педагогічній практиці продовжує зберігатися тенденція відчуження дитини від цінностей правової культури, що виявляється в поширенні авторитарності, правової неграмотності виконавців на всіх рівнях функціонування педагогічного процесу [5,19].

Правове забезпечення професійної діяльності педагога може здійснюватися на різних рівнях і різними засобами. Але в будь-якому випадку воно вибудовується на засадах його певної компетентності й готовності діяти в умовах організації навчально-виховного процесу з урахуванням правових норм, що існують. Визначення культури як правової є результатом конкретизації тієї сфери діяльності людини, у просторі якої розглядається її культуровідповідна активність щодо довкілля, інших людей і самої себе. Правова культура суспільства не існує поза правовою культурою його суб'єктів (соціальних спільностей, груп, особи). Вона є умовою, формою і сукупним результатом культурної правової діяльності всіх членів суспільства, у процесі якої закріплюються існуючі й утворюються нові правові цінності. На індивідуальному рівні правова культура особи виявляє себе у правосвідомості, розумінні принципів права, поваги до нього, впевненості у справедливості законів, юридичних прав і обов'язків та інших правових явищ тощо. Природа правової культури розглядається в декількох аспектах: оцінному або аксеологічному, змістовому і суто

діяльнісному. У першому аспекті воно розуміється як характеристика якісного стану правового життя суспільства на певному етапі розвитку його суспільних відносин. Це дозволяє охопити й оцінити правове життя особистості в суспільстві в цілому й основні сфери його прояву. Типовим проявом змістового аспекту правової культури є конкретний характер відносин людини і суспільства, що виявляються в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової і правозастосувальної діяльності та визначають правосвідомість і правовий розвиток особистості, який вона реалізує у власній життєдіяльності. Правова культура особистості виявляється у ступені свободи її поведінки, соціальної активності, взаємної відповідальності держави й особистості, що позитивно впливають на суспільний розвиток і підтримують самі умови існування суспільства. У контексті професійної діяльності конкретної особистості, правова культура виявляє себе не тільки як володіння знаннями щодо розуміння права, але й як дії, що забезпечують усвідомлене виконання вимог права у просторі тих функцій, що визначаються означеною професією. На думку деяких вчених, доцільно виокремити правову культуру особистості, що належить до певної соціальної і професійної групи, і правову культуру професійної діяльності, яку здійснює особистість. У першому випадку, правова культура особистості лише набуває певного соціального сенсу, що диктується груповими інтересами, характерними рисами світогляду, загальної культури певної професійної групи. У другому – вона привласнюється і реалізується особистістю як невід'ємний атрибут її професійної діяльності, як система обов'язкових для виконання і дотримання норм, правил, що захищають права, свободи й обов'язки всіх інших особистостей, які включені у сферу означеної діяльності [5,10].

Обґрунтовуючи розуміння правової культури професійної діяльності педагога, окремі автори виходили з того, що людина існує не тільки у природному, фізичному світі, але й у соціально-культурному середовищі, яке вона створює сама. Освітнє середовище, в якому педагог здійснює свою професійну діяльність, є однією з підсистем соціокультурного середовища і існує як сукупність історично складених і соціально обумовлених зовнішніх чинників, обставин, ситуацій та системи спеціально організованих самим педагогом умов розвитку дитини [1,7].

Професійно-правова культура педагога або інакше, правова культура його професійної діяльності – це глибокі і об'ємні знання законів і підзаконних актів, джерел права, на які він повинен спиратися, створюючи освітнє

середовище, розуміння принципів права учасників педагогічного процесу і способів правового регулювання їхніх відносин, професійне відношення до права і практики його застосування в навчально-виховному процесі в суворій відповідності з правовими чи розпорядчими принципами законності, тобто високий ступінь володіння правом у конкретній професійно-педагогічній практичній діяльності. Таким чином, правову культуру професійної діяльності педагога слід визначати як особливу форму прояву загальної правової культури особистості, яку вона послідовно реалізує в умовах освітнього середовища засобами навчання і виховання. Натомість, складовими правової культури, що визначають правове забезпечення професійної діяльності педагога, є:

- імперативно-когнітивний компонент, що утворюється з системи правових знань та знань про норми їх застосування в межах навчально-виховного процесу;

- діяльнісно-поведінковий компонент, що утворюється з системи правоправних дій, правового поводження, навичок правового регулювання дій і вчинків усіх учасників педагогічного процесу;

- ціннісно-орієнтаційний компонент як система моральних орієнтирів, настанов і мотивів, що визначають спрямованість дій педагога на ствердження в освітньому середовищі природних прав і свобод кожної дитини та інших учасників педагогічного процесу.

У межах цих компонентів змістовими показниками правової культури професійної діяльності педагога слід виокремлювати:

- систему знань про зміст та призначення головних міжнародних і державних документів щодо прав людини і дитини; прав і обов'язків дитини як особистості і громадянина України; про порядок реалізації цих прав, можливості і методи захисту прав дитини як особистості; про зміст основних правових документів щодо прав людини і дитини в освіті; про дії і вчинки, що складають загрозу безпеки життя і здоров'я дитини як особистості, правила охорони безпеки дитини від підступних дій; правила поведінки в соціумі, що засновані на повазі прав і свобод інших людей;

- систему практичних дій щодо вміння здійснювати свої права на практиці, керуючись правовими нормами, що існують: уміння застосовувати правові знання, проектувати свої правомірні дії і дії своїх учнів у різноманітних життєвих ситуаціях і ситуаціях, що виникають в освітньому середовищі, вміння давати правову оцінку явищам життя, коректувати власні дії і дії

своїх учнів, інших людей, відповідно правових норм, що існують;

– систему моральних орієнтирів, що стверджують гуманістичні цінності; цінність права як засобу захисту особистості в суспільстві і самого суспільства як такого; цінність законслухняності як способу толерантної життєдіяльності особистості.

Правова культура професійної діяльності педагога є системою свобод, вимог і обмежень, якими він усвідомлено керується, встановлюючи відносини зі своїми вихованцями; це підґрунтя його професійної діяльності, що складається з визнання і врахування прав і свобод кожної дитини, учня як людини і майбутнього громадянина. Правова культура педагога, закріплюючись у його свідомості, навичках поведінки, способах діяльності і спілкування, виступає моральним регулятивом професійної діяльності, чинником, що забезпечує її правомірність [6, 11].

Враховуючи відсутність в психолого-педагогічній, прикладній та спеціальній літературі визначення, яке б роз'яснювало взаємозв'язок соціалізації педагогічного працівника з навчальним процесом, деякими вченими пропонується наступне тлумачення цього поняття. Взаємозв'язок соціалізації педагогічного працівника з процесом навчання в системі професійної підготовки – це процес навчання педагогічного працівника професійно-необхідним умінням і навичкам з одночасним формуванням, набуттям і засвоєнням ним чинного соціального досвіду, який поступово перетворюється в особистісні надбання та мотиваційно-ціннісні орієнтації з обов'язковим введенням вироблених норм та шаблонів поведінки, що прийняті у даній групі суспільства, у власну систему життєдіяльності. Завдяки наведеному вище тлумаченню можна зазначити, що процеси навчання і соціалізації педагогів мають нерозривний характер і включають вивчення етики та культури різноманітних взаємовідносин на підставі придбання певного суспільного досвіду, соціальних норм і правил, а також спрямовані на досягнення зростання рівня правової культури та належних кондицій у формах, видах, методах і способах обраної професійної діяльності. Протягом тривалого часу соціалізація привертала увагу до себе як система виховання у вищій школі. Проте слід відзначити, що поняття «соціалізація» аж ніяк не може стояти вище «навчання», але воно має більш широкий спектр понять ніж «виховання». Однак, слід звернути увагу на те, що соціалізація може проходити як в умовах стихійно-масового впливу на особистість так і в умовах виховання або спонукуваного

формування особистості. Явище соціалізації носить багатогранний характер, але безпосередньо самим поняттям «соціалізація» аж ніяк не можна проводити заміну понять «виховання» або «навчання» тому, що навчання і виховання педагога – це єдиний навмисно-спонукуваний процес формування особистості кожного працівника педагогічної сфери під впливом відповідно спланованих та конкретно спрямованих різноманітних заходів і факторів, які здійснюють всебічну підготовку до його повсякденної та професійної діяльності [5,2].

Сучасні процеси демократизації суспільного розвитку вимагають іншого, зваженого й абсолютно реального погляду на основні напрями та складові освітньо-виховної діяльності. На одне з перших місць виходить проблема правової освіти молоді та педагогічних працівників, зокрема майбутніх. Призначення її полягає в тому, щоб забезпечити гармонійне входження підростаючих і дорослих поколінь демократичної держави у правове поле своєї країни і міжнародного співтовариства, а також для забезпечення злагоди, миру та взаєморозуміння між різними соціальними, етнічними, віковими спільнотами людей і галузями народного господарства. Торкаючись усіх аспектів освіти, навчання і виховання, професійної орієнтації та професійної підготовки молодого покоління, правова освіта кожної особи стає обов'язковим елементом її загальної та спеціальної підготовки. Провідною вимогою правової освіти та культури стає засвоєння положень Конституції України, Закону України «Про освіту», Програми правової освіти населення, прийнятої Урядом України (29 травня 1995 року) та Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»). Всі ці документи розглядають правову освіту і виховання як процес засвоєння знань про основи держави і права, можливість гармонійного узгодження загальнодержавних, міжнародних та індивідуально-особистісних інтересів, що є реальними тільки за умови дотримання конституційних норм усіма громадянами. Таке ставлення до права, законних вимог, до Конституції України може сформуватись тільки під впливом систематичної та послідовної діяльності всіх навчально-виховних структур по формуванню правової культури особистості, реалізації змісту її правової освіти. Основи правової освіти особи формуються спочатку в сім'ї, потім в школі під впливом фахівців, що здатні творчо переосмислювати та сприймати найкращі доробки світової та вітчизняної теорії та практики освіти, навчають й виховують підростаюче покоління в дусі сучасних вимог та загальнолюдських цінностей. В сучасних умовах ні в кого не

викликає сумніву той факт, що компетентність, ерудиція, професіоналізм, культура вчителя значною мірою визначають і рівень освіченості й особистісні якості учнів та майбутніх педагогів.

У травні 1995 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про Програму правової освіти населення України», де ставиться завдання подальшого розвитку правової освіти та виховання громадян у дусі поваги до закону та прав людини. Зокрема вказується, що саме демократична правова державність України вимагає підвищення правосвідомості громадян, їх правової культури, неухильного дотримання ними вимог законодавства, кваліфікованого його застосування. Звертається увага на забезпечення правового виховання усіх громадян, поєднуючи його із загальною середньою і професійною освітою, культурою, політичним, економічним, естетичним та іншими напрямками виховання. В Програмі ставиться завдання про обов'язкове здійснення правового виховання, починаючи з дошкільного віку, коли мають даватись елементарні знання про правила поведінки та ставлення до батьків і старших за віком людей. Правознавство належить до обов'язкових галузей знань загальноосвітніх шкіл, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладів, навчальних закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів. Аналіз юридичної, психологічної, педагогічної літератури та досвід правового виховання молоді і населення взагалі свідчать про те, що всі елементи виховання настільки взаємозв'язані, що реалізація окремих завдань відбувається в єдиному інтеграційному процесі, а формування в учнів і студентів правосвідомості та соціально активної поведінки на основі особистісної індивідуальної правової культури є обов'язковим і необхідним для кожного спеціаліста [6,11].

В сучасних умовах рівень правосвідомості та правової культури вчителів та студентів ще не відповідає і не задовольняє потребам гармонійного розвитку особи і вимогам суспільства. Майбутнім вчителям конче необхідні правові знання як складова їх педагогічного професіоналізму, що ґрунтуються на єдності обов'язку та права і є таким утворенням, що, з одного боку, відбивають необхідний рівень правосвідомості, а з другого, – відображають повсякденну навчально-виховну діяльність.

Висновок

Практика і досвід свідчать, що результати теоретичного аналізу психолого-педагогічних, філософських, соціологічних, культурологічних та юридичних досліджень, мало ще використовуються при формуванні в учнів та студентів

правосвідомості і правової культури. Та й сам рівень підготовки сучасного вчителя до реалізації змісту правової освіти не задовольняє потребам сучасності. Студенти мають надто невизначені уявлення про права та обов'язки людини взагалі і про правові основи системи освіти зокрема. Так, 69,3% опитаних учителів не знайомі з законодавчими актами, що захищають їх інтереси, регулюють діяльність органів народної освіти та ін. У переважній більшості студентів педвузів (63,1%) відсутні чіткі та конкретні уявлення про природу основних прав і обов'язків людини. Документи, що стосуються галузі освіти і, зокрема, правового виховання мало вивчаються і часто про них не інформують ні студентів, ні учнів, ні населення. Звідси і причини правової безграмотності і правового інфантилізму молодих людей, як зазначає Г.Х.Єфремова, а незнання правової заборони приводить до порушень не тільки правил, але й законів [6,11].

Література

1. *Городиський М.І.* Педагогічні умови за безпечення змісту правової освіти майбутнього вчителя. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – теорія та історія педагогіки. – Харківський державний педагогічний університет ім.Г.С.Сковороди, Харків, 1999.
2. *Шшикіна Н.О.* Організація самостійної роботи студентів у процесі вивчення юридичних дисциплін у вищому навчальному педагогічному закладі. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.—Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди, Харків, 2004.
3. Наказ МВС України від 25 листопада 2003 року № 1444 «Про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України».
4. Словник термінів з юридичної психології /Андросюк В.Г., Воробйова І.Ю., Казіміренко Л.І. та ін. / Під ред. Кондратьєва Я.Ю. – К.: НАВСУ. 1997. – 120 с.
5. *Бабенко В.Г., Янків О.А.* Взаємодія і роль психолого-педагогічних процесів в системі професійного навчання працівників практичних органів і підрозділів внутрішніх справ України // Вісник Національної академії внутрішніх справ України, 2004.
6. *Одарій В. В.* Правова культура професійної діяльності педагога як педагогічна проблема // Наша школа, 2002. - № 5. – С.11-13.